

معرفی‌های گزارشی

گزارشواره آثار منتشر شده

«نشر پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی»

۲۷ عنوان کتاب در موضوعات تخصصی و با استانداردهای علمی هفته‌ای یک کتاب عرضه کند. تخصصی بودن کتاب‌ها که فراتر از پایان‌نامه‌های دکتری تخصصی است، کیفیت افزون‌تر چاپ، سعی در کاهش قیمت آثار تولیدی، در کنار سرعت دادن به عرضه، جزء اهدافی است که مسئولان پژوهشگاه و نشر تازه تأسیس شده آن، پی می‌گیرند.

به منظور آشنایی بیشتر پژوهشگران حوزه‌های مختلف و مراکز علمی، آینه پژوهش بر آن شد تا با اختصاص جایگاهی ویژه به آثار نشر پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، به معرفی آنها بپردازد؛ هر چند در شماره‌های پیشین، جست و گریخته برخی آثار معرفی شده بودند.

آینه پژوهش

◀ پژوهشکده فقه و حقوق

◇ مبانی مسئولیت مدنی قراردادی

(مطالعه تطبیقی در حقوق و فقه)

سید حسن وحدتی شبیری، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، چاپ اول، قم، ۱۳۸۵، ۳۲۸ ص، رقعی.

امروزه عده‌ای از حقوق دانان، سخن از پایان مسئولیت قراردادی به میان می‌آورند، به این معنا که پرداخت خسارت ناشی از تخلف در اجرای تعهد را به تنهایی کافی نمی‌دانند؛ بلکه

پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی وابسته به معاونت پژوهشی، دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم که پیشتر با عنوان «مرکز مطالعات و تحقیقات اسلامی» معروف بود، در روند تکاملی خود توانست با ایجاد چهار پژوهشکده: ۱. فلسفه و کلام اسلامی؛ ۲. فقه و حقوق؛ ۳. علوم و اندیشه سیاسی؛ ۴. تاریخ و سیره اهل بیت(ع)، و با تأسیس مراکز و واحدهای پژوهشی دیگر مانند: مرکز فرهنگ و معارف قرآن و مرکز احیای آثار اسلامی، فعالیت‌های گسترده‌ای را در زمینه تولید علم و گسترش فرهنگ و اندیشه اسلامی، در دستور کار خود قرار دهد. آثار تولیدی بخش‌های مختلف این پژوهشگاه، در گذشته از سوی بوستان کتاب دفتر تبلیغات اسلامی - در کنار دیگر آثار - چاپ و منتشر می‌شد که ثمره آن، انتشار بیش از ۲۵۰ اثر بوده است.

فراوانی آثار تولید شده، ضرورت عرضه هر چه سریع‌تر آثار تخصصی و تأکید بر کیفیت متناسب (آثار تولیدی پژوهشکده‌ها، واحدها و گروه‌های پژوهشی) مسئولان امر را بر آن داشت تا با تأسیس «نشر پژوهشگاه» به این هدف مهم دست یازند. از این رو «نشر پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی» در اواخر سال ۱۳۸۴ تأسیس شد و به جمع خانواده بزرگ ناشران کشور پیوست و بدین ترتیب این بخش به طور اختصاصی عهده‌دار چاپ و نشر دستاوردهای علمی و پژوهشی پژوهشگاه شد. «نشر پژوهشگاه» از بدو تأسیس تاکنون توانسته است تعداد

◇ مبانی سیاست جنایی حکومت اسلامی

جلال الدین قیاسی، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، قم، چاپ اول، ۱۳۸۵، ۳۸۴، ص، رقعی.

جرم پدیده‌ای است اجتماعی و انسانی و بدین لحاظ پیچیدگی‌های خاص خود را دارد که پیچیدگی جوامع مدرن به طور مضاعفی بر دشواری مبارزه با آن افزوده است. در حکومت اسلامی نیز سیاست جنایی به عنوان سیاستی که به سامان دهی امر مبارزه با جرم می‌پردازد، از اهمیت بسیار بالایی برخوردار است. در دهه گذشته، مباحث مربوط به سیاست جنایی به همت برخی از استادان، گسترده‌تر از گذشته در ایران مطرح گردید. در چنین مباحثی که در چارچوب عقاید، ارزش‌ها و روش‌های مورد قبول دیگر نظام‌های حقوقی جهان پا گرفته است، سؤالاتی مطرح می‌گردد که ممکن است در حوزه اندیشه اسلامی، پاسخ‌های دیگر بیابد. بحث از مبانی سیاست جنایی تشریحی حکومت اسلامی که به بررسی مبانی قانونگذاری در خصوص مبارزه با جرم می‌پردازد، موضوع کتاب حاضر است.

اما نظریه پردازی در این زمینه با دو چالش عمده روبه‌روست: چالش نخست برخاسته از جمع کردن میان دو ویژگی علمی بودن و تقید به ارزش‌ها و احکام اسلامی است. این چالش بدان سبب است که اگر چه در موارد بسیار، ایجاد سازگاری میان علم و فقه، امکان‌پذیر و عقلانی است، اما در مواردی هم میان این دو ناسازگاری است و آن‌گاه این پرسش مطرح می‌شود که اصل، کدام یک از این دو است؟

چالش دوم آن است که سیاست جنایی در حکومت اسلامی، باید اهداف خود را از فقه و نظام حقوقی اسلام برگیرد، اما به لحاظ آنکه ادبیات فقه کمتر در مسیر اهداف شکل گرفته، درک و شناسایی آنها با دشواری بسیار روبه‌روست و آن‌گاه این سؤال جدی به ذهن می‌آید که میزان محور بودن یا نبودن این اهداف در شکل دهی و سهم بخشی به عناصر و اجزای سیاست جنایی تا چه اندازه است؟ آیا این هدف محوری تا آنجاست که بتوان گاه به اقتضای آن، حکم ثابت مطرح در فقه جزایی را کنار نهاد؟

از آنچه گفته آمد، این واقعیت رخ می‌نماید که مقوله «تعیین خطوط کلی سیاست جنایی از نظر اسلام» به شدت تشنه نظریه پردازی است و کتاب حاضر در وادی این چالش‌های حساس گام نهاده و دیدگاه‌هایی را ارائه داده است.

کتاب در بردارنده، یک مقدمه و سه فصل است. نویسنده در مقدمه خود، به تعریف مسئله و فرضیه‌ها و سابقه و روش تحقیق خود و تعریف واژگانی چون: سیاست، جنایی، مبانی،

متعهد که از اجرای تعهد خویش سر باز زده، باید آن قدر به متعدهله پردازد تا تمام انتظارات وی از اجرای تعهد را برآورد.

البته این نگاه، از آنجاریشه گرفته که قواعد حقوقی به تدریج تحت تأثیر نگرش‌های اقتصادی دچار تحول شده است. با این همه، به گفته نویسنده کتاب حاضر، تحول حقوقی کشور ما در سالیان اخیر، در جهت عکس گام برداشته و هر چه بیشتر از میزان مسئولیت متعهد کاسته است؛ چنان که در آخرین مصوبات قانونی، «خسارت ناشی از عدم النفع» غیر قابل اعلام شده است. به عقیده نویسنده کتاب حاضر، محدود ساختن دامنه مسئولیت حقوقی ناشی از تخلف در اجرای تعهد، زمینه گسترش تخلفات قراردادی را افزایش می‌دهد.

به هر حال، اهمیت موضوع، مؤلف را بر آن داشته تا از منظر فقه و حقوق به «مسئولیت قراردادی» پردازد و در کتاب خود در پی اهداف پژوهشی زیر باشد:

۱. شناخت تحلیلی از مبانی مسئولیت حقوقی ناشی از تخلف در اجرای تعهد که نقشی مهم در تعیین قلمرو مسئولیت دارد.

۲. شناخت حقوق جدید و مطالعه تحولات حقوقی دیگر کشورها که خود متأثر از تحولات اقتصادی و بازرگانی بوده است.

۳. بررسی مبانی فقهی مسئولیت حقوقی و جست و جوی مبنایی که بتواند نیاز امروز جامعه را برآورد و در عین حال، منطبق بر مبانی فقهی و اصول پذیرفته شده از سوی فقیهان باشد. در کتاب حاضر تلاش شده تا مبانی مسئولیت ناشی از تخلف در اجرای تعهد، با رویکرد تطبیقی، به شیوه توصیفی-تحلیلی و به ویژه روش کتابخانه‌ای مطالعه شود. در هر موضوع، علاوه بر مطالعه حقوق ایران و حقوق بیگانه، موضع گیری فقه اسلامی به ویژه فقه امامیه بررسی شده و آرای دادگاه‌ها به خصوص آرای صادر شده در دیوان بین‌المللی دادگستری لاهه در خصوص موضوع، از نظر دور نمانده است.

مؤلف در این اثر به این نتیجه رسیده است که اولاً، مبنای مسئولیت مدنی قراردادی با مبنای مسئولیت مدنی خارج از قرارداد تفاوت دارد و تفکیک آن دو واقعیتی انکارناپذیر است. ثانیاً، مسئولیت مدنی قراردادی در فقه و حقوق ایران بر نظریه شرط ضمنی استوار است. ثالثاً، بر مبنای نظریه شرط ضمن عقد، فقط خسارت قابل پیش بینی در باب مسئولیت قراردادی امکان مطالبه دارد؛ در حالی که بر اساس نظریه وحدت مبنا، هر گونه خسارتی را می‌توان مطالبه کرد.

سیاست جنایی و ... می‌پردازد و سپس طی سه فصل، مباحث «قابلیت ارزیابی احکام شرعی در سیاست جنایی اسلام»، «سیاست جنایی اسلام و یافته‌های علمی» و «قلمرو سیاست جنایی حکومت اسلامی» را طرح و بررسی می‌کند.

نویسنده در پایان اثر خود، هشت پیشنهاد را در خصوص سیاست جنایی تقنینی حکومت اسلامی توصیه می‌کند که برخی از آنها عبارت اند از:

۱. تا آنجا که ممکن است در مقام ارزیابی احکام شرعی از قضاوت‌های عرفی خودداری و از روش‌های شناخته شده تحقیق در علوم انسانی استفاده شود.

۲. در مسائل حکومتی، پیش از پدید آمدن بحران، باید دست به تحقیقاتی در خصوص نتایج اجرایی احکام بزند.

۳. گاه لازمه برخی از روش‌های تحقیق در علوم انسانی، تعطیلی احکام شرعی است که در حکومت اسلامی تا حد امکان باید از این روش دوری و روش دیگری را جایگزین کرد.

۴. قانونگذار اسلامی برای رهایی از بن‌بست‌های ناشی از اجرای احکام شرعی، بهتر است برای دست‌یابی به معیار شرعی، تمام فتاوی معتبر تاریخ فقه شیعه را مد نظر قرار دهد تا گزینه‌های بیشتری را برای انتخاب در اختیار داشته باشد.

◇ نظریه حق الطاعة

رضا اسلامی، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، چاپ اول، قم، ۱۳۸۵ ش، ۴۰۰ ص، رقعی.

نظریه حق الطاعة، نظریه‌ای اصولی است که شهید صدر آن را ارائه کرده است. در مباحث اصول عملی، یکی از ادله شرعی بر برائت را حکم عقل و دلیل دیگر را نصوص شرعی ذکر کرده‌اند، ولی استاد شهید در اینکه اصل اولی عقلی برائت باشد، با مشهور اصولیان مخالف است. به عقیده او، عقل با نظریه به مولویت خداوند، حکم به احتیاط می‌کند. کتاب حاضر، در صدد بررسی جوانب این مسئله و پرداختن به ادله طرفین است.

هدف نهایی نویسنده اثبات صحت نظریه حق الطاعة است. دو پیش فرض اساسی نویسنده، یکی اصل ثبوت مولویت تشریحی خداوند و اعتماد آن بر مولویت تکوینی اش و دیگری مسئله حسن و قبح عقلی است که هر دو به عنوان مبانی کلامی بحث در بخش اول کتاب مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد.

بخش دوم، بحثی است که استاد شهید تحت عنوان تاریخ عقلی مطرح کرده است. نویسنده ابتدا بحث را بر اساس تقریرات دوره اول و دوم ایشان بازگو کرده و سپس آنچه را

مناسب مقام یافته، در استدراکات جای داده است.

بخش سوم، مشتمل است بر نقد و بررسی ادله برائت عقلی که بیشتر با نظریه تقریرات درس شهید صدر فراهم آمده است.

بخش چهارم، به بررسی ادله احتیاط عقلی می‌پردازد. در این بخش مرزهای بحث به خوبی تبیین و مبنای حق الطاعة از دیگر مبانی موجود برای قول به احتیاط جدا می‌شود. در پایان این بخش، به ثمرات اصولی بحث از حق الطاعة اشاره و دیدگاه شهید صدر بیان شده است.

در بخش پنجم، اشکال‌ها و پاسخ‌های مطرح شده درباره حق الطاعة، ذکر شده است.

◇ شورادر قتل

حمید شهبازی، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، چاپ اول، قم، ۱۳۸۵ ش، ۳۱۰ ص، رقعی.

عصر حاضر به عصر اطلاعات و ارتباطات نامگذاری شده؛ زیرا سرعت ارتباط و اطلاعات فراوان از ویژگی‌های آن به شمار می‌رود. سرعت در تبادل فراوان اطلاعات، البته امری ارزشمند و مطلوب است و تأثیرات مثبتی در پی دارد. از باب مثال، برخلاف گذشته، امروزه به آسانی می‌توان از آرای همه مراجع تقلید آگاه شد که این امر برای پژوهشگران می‌تواند بسیار مفید واقع شود، اما با وجود این، از سویی این آگاهی‌های گسترده از دیدگاه‌های گوناگون فقهی، و از سوی دیگر تعدد مراجع اعلم و اختلاف فتاوی آنان، بسیاری از مقلدان را در هاله‌ای از حیرت و سردرگمی و بلا تکلیفی در حکم شرعی خود قرار داده است.

کتاب حاضر در صدد تحقیق و بررسی این امر است که آیا برای فتوا و استفتا می‌توان هیئت یا گروهی را پایه ریزی کرد تا دیدگاه‌ها، دارای شکل و محتوایی واحد یا نزدیک به هم شود و از ابراز نظرهای مخالف یا متعارض در مسائل مورد ابتلای مردم جلوگیری کرد؟ آیا اساساً این امر از دیدگاه فقه شیعی مقبول است؟ کتاب حاضر برای بررسی این امر، ابتدا با نگاهی مستقل به عنصر شورا و مفهوم آن از دیدگاه فقهی، نحوه تحقق شورا در امور مختلف و نیز موارد آن را در آیات و روایات بررسی می‌کند. سپس ضمن پرداختن به باب اجتهاد و تقلید، به اجمال به تاریخچه برخی مسائل و نیز بررسی سعه و ضیق آن ادله نسبت به شورای فتوا می‌پردازد. در این خلال، اشکالاتی هم به این نظریه وارد شده که آنها نیز مورد کاوش و بحث قرار گرفته و ادله‌ای که دلالت بر نوعی الزام به تشکیل شورای فقهی دارد، بررسی شده است.

می دهد. در مطالعات حقوقی، علاوه بر تجزیه و تحلیل متن قانون، به مذاکرات قانونگذار اساسی توجه کرده و از آرای حقوقدانان بهره گرفته است. سپس به تشریح و تبیین ابهام های قانون و مطالعه تطبیقی قانون موجود و نظام حقوقی اسلام پرداخته است.

مهم ترین سؤال هایی که در این کتاب مورد توجه قرار گرفته، به این شرح است:

۱. مبانی فقهی اجرت المثل و موارد و شرایط آن چیست؟
۲. آیا زوجه می تواند در دوران زوجیت، اجرت المثل خدمات خود را مطالبه کند یا این حق اختصاص به مطلقه دارد؟ ۳. حقوق مالی مطلقه در نظام حقوقی اسلام چیست؟ ۴. مبانی شرعی نحله چیست؟ ۵. آیا اجرت المثل و نحله قابل جمع اند؟ ۶. مبانی فقهی تعدیل مهریه چیست؟ ۷. آیا مطالبه مبلغ بیشتر به بهانه کاهش ارزش پول، مصداق ربا نیست؟ ۸. آیا مقررات مربوط به تعدیل مهریه در موارد ازدواج های پیش از تاریخ تصویب این قانون قابل اجراست؟

◇ پیوند اعضا از بیماران فوت شده و مرگ مغزی (بررسی فقهی - حقوقی)

اسماعیل آقابابایی، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، چاپ اول، قم، ۱۳۸۵ ش، ۲۷۲ ص، رقی.

گاهی به دلیل انگیزه های انسان دوستانه، پزشکان به برداشت اعضا و پیوند اقدام می کردند که به دلیل خلأ قانونی در این زمینه می توانست نوعی جرم تلقی گردد تا اینکه قانونگذار ایران با تصویب ماده واحده ای تحت عنوان «قانون پیوند اعضای بیماران فوت شده یا بیمارانی که مرگ مغزی آنان مسلم است» در سال ۱۳۷۹، سعی کرد این خلأ قانونی را پر کند و زمینه را برای پیوند اعضا از مردگان فراهم آورد.

در مجموع می توان گفت در حال حاضر، اصل برداشت و پیوند عضو، به لحاظ فقهی و پزشکی مسئله حل شده ای است؛ هر چند ممکن است در اصل مسئله مرگ مغزی هنوز هم تردیدهایی وجود داشته باشد. در کتاب حاضر، پیش فرض نویسنده، جواز پیوند اعضاست، اما همچنان این پرسش می تواند رخ بنمایاند که قانون مربوط به پیوند اعضا، مصوب ۱۳۷۹، تا چه حد با مبانی فقهی سازگاری دارد و کمبودها و خلأهای آن چیست؟ هدف عمده کتاب حاضر، بررسی ماده واحده مربوط به برداشت اعضا از مردگان است، با این توضیح که به دلیل پیش بینی نشدن جوانب مختلف برداشت عضو در این ماده واحده، و

از مباحثی که می تواند در این زمینه، مورد بحث و فحص قرار گیرد، چگونگی تشکیل شورا، اداره و ادامه کار آن است. در واقع، روش اجرایی شورا، بحث دیگری است که به نظام مندی عملی حوزه بستگی دارد. در این زمینه نیز کتاب حاضر در پایان مباحث خود، به گونه ای اجمالی به بحث پرداخته است.

◇ حقوق مالی زوجه

(اجرت المثل، نحله و تعدیل مهریه)

فرج الله هدایت نیا گنجی، چاپ اول، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، قم، ۱۳۸۵، ۲۶۴ ص، رقی.

از میان اعضای خانواده، زن بیش از دیگران مورد توجه قرار گرفته است و وظایف زن، به عنوان فرزند، همسر یا مادر، بخش وسیعی از روایات را به خود اختصاص داده است. به جرئت می توان گفت که هیچ مکتبی به اندازه اسلام، برای زن ارزش و منزلت قائل نشده است.

نظام جمهوری اسلامی نیز که برگرفته از آموزه های اسلام است، برای احیای حقوق مادی و معنوی او توجه ویژه ای داشته که اختصاص برخی از اصول قانون اساسی جمهوری اسلامی به زن و حقوق او مؤید این مطلب است. در مقدمه قانون از نقش خانواده و زن در پرورش انسان ها سخن به میان آمده و در اصل دهم به پاسداری از قداست خانواده بر پایه حقوق و اخلاق اسلامی اشاره شده است. در اصل ۲۱ قانون نیز به منظور احیای حقوق زن، پنج بند به تصویب رسیده که مفاد آنها نشانه اهتمام جدی نظام اسلامی به حقوق زن است.

اما آنچه در کتاب حاضر مورد توجه قرار گرفته، صرفاً قوانینی است در مورد بند نخست اصل ۲۱ قانون اساسی (احیای قانون مادی زن) به تصویب رسیده که تحول مهمی در حقوق زن ایجاد کرده است. یکی از این قوانین، قانون اصلاح مقررات مربوط به طلاق، مصوب ۱۳۷۰ است. در تبصره ششم این قانون، تبصره ای است که به ماده ۱۰۸۲ قانون مدنی ملحق شده است. بر اساس این تبصره مقرر شد که مهریه های ریالی زنان به نرخ روز پرداخت شود. از این رو، بحث و بررسی سه موضوع: اجرت المثل، نحله و تعدیل مهریه، مباحث کتاب حاضر را به خود اختصاص داده است.

شیوه بحث در کتاب حاضر بدین گونه است که نویسنده نخست، موضوع و سابقه آن را در منابع اصیل فقه و حقوق و استدلال و آرای فقیهان بیان می کند و پس از پاسخ گویی به سؤال های مربوط به موضوع، آن را در قانون مورد مطالعه قرار

همچنین عدم انطباق آن در مواردی چند با آرای فقها، ضرورت دارد که بار دیگر این موضوع بررسی و ابعاد آن روشن شود.

فرضیه‌های این کتاب عبارت اند از:

۱. وصیت میت و رضایت اولیا، تأثیری در جواز برداشت اعضا ندارد.
۲. با اعلام رضایت یا وصیت، می‌توان دیه را منتفی دانست.
۳. در صورت وصیت، عمل به آن واجب است، به رغم آنکه برخی چنین وصیتی را حرام و عمل به آن را ناروا دانسته‌اند.
۴. پس از مرگ، خریدار و موهوب له، ذی نفع تلقی می‌شوند. نویسنده در چهار فصل، کتاب خود را به سامان رسانده است: در فصل اول، به موضوع شناسی مسئله پرداخته و اشکال‌های مهم را طرح و به اختصار پاسخ داده است. در فصل دوم به بررسی شرایط ذکر شده در قانون برای پیوند اعضا پرداخته است. فصل سوم به مسئولیت پزشک در پرداخت دیه و موارد انتفا و جوب آن در برداشت اعضا اختصاص یافته است. و در نهایت، در فصل چهارم نویسنده با لحاظ آیین نامه اجرایی قانون یاد شده، سعی در ارائه مباحثی دارد که در حال حاضر با خلأ قانونی مواجه است.

◊ تعزیرات از دیدگاه فقه و حقوق جزا

جمعی از نویسندگان (قدرت‌الله انصاری، محمدجواد انصاری، ابراهیم بهشتی، سیدعلی اکبر طباطبائی)، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، قم، ۱۳۸۵ ش، ۶۴۰ ص، وزیری.

در یک نگاه اجمالی می‌توان احکام کیفری اسلام را به دو بخش تقسیم نمود: اول، حدود و قصاص؛ دوم، تعزیرات.

مهم‌ترین بحث احکام کیفری و مجازات‌ها بخش دوم است؛ زیرا جرایم دارای حد و همچنین جنایات بر نفس و اعضا که مشمول مجازات قصاص اند، محدود و نسبتاً اندک اند، ولی بسیاری از جرایم، مشمول نظام تعزیرات اند. دو نکته در خور توجه وجود دارد که پرداختن به مبحث تعزیرات را ضرورتر می‌نمایند: نخست آنکه اکثر قریب به اتفاق جرایم جدید و نوظهور، جرایم تعزیری اند. دوم آنکه از دوران‌های گذشته تاکنون، گرچه فقها در بسیاری از موضوعات فقهی، با نظر دقیق اجتهادی به کندوکاو پرداخته‌اند، اما در تعزیرات با همه اهمیتش کمتر تحقیق شده است.

روشن‌ترین دلیل این خط مشی آن است که تحقق عینی مسائل تعزیراتی، در قلمرو اختیارات حاکم است و چون در دوران گذشته حکومت در اختیار حاکمان ستمگر بوده، فقهای

شیعه وارد شدن به صحنه سیاسی و تکفل امور قضایی را کمک به ظالم می‌دانستند و همچنین به دلیل آنکه دستگاه قضایی به حکومت جور منسوب بود و آنان فاقد شرایط لازم بودند، فقها طرح مسائل تعزیرات و بیان جزئیات را بی فایده می‌پنداشتند و تنها به ذکر کلیات این باب بسنده می‌کردند.

کتاب حاضر، حاصل تلاش مداوم نزدیک به ده سال پژوهشگران حوزه فقه است که محور اصلی مباحث آن را فقه شیعه و نظریات فقهای شیعی تشکیل می‌دهد.

فصل‌های مختلف این اثر پژوهشی، مشتمل بر مباحث ذیل است:

فصل اول: بحث از زوایای مختلف مباحث تاریخی تعزیر و بیان اهداف اجرای تعزیر؛

فصل دوم و سوم: مفاهیم کلی تعزیر و تأدیب در لغت، قرآن، سنت و دیدگاه فقها و مقایسه برخی از مباحث تعزیرات با مبانی حقوق جزا؛

فصل چهارم: بحث از تعمیم در وسیله تعزیر و عدم انحصار آن به نوعی خاص از مجازات؛

فصل پنجم: موارد تعزیر و اثبات اینکه اجرای آن منحصر به گناهان کبیره نیست؛

فصل ششم: اختیارات حاکم و پاسخ به این شبهه که نظام تعزیرات با اصل قانونی جرایم و مجازات در تنافی است؛

فصل هفتم: ادله اثبات موارد جواز تعزیر؛

فصل هشتم و نهم: بحث از شرایط و ضوابط اجرا و مجری تعزیر و حکم تلف؛

فصل دهم: بیان موارد سقوط و اسقاط تعزیر؛

فصل یازدهم و دوازدهم: بحث از تأدیب اطفال و مجانین.

◊ جایگاه عقل در استنباط احکام

سعید قماش، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، چاپ اول، قم، زمستان ۱۳۸۴، ۲۶۴ ص، رقعی.

پرسش از جایگاه عقل در استنباط، جدید و امروزی نیست و پیشینه آن به قرن‌ها پیش باز می‌گردد. کتاب حاضر می‌کوشد تا نگاهی واقع بین به عقل داشته باشد و بدون افراط و تفریط توانایی عقل را در دست یابی به احکام نشان دهد. نویسنده کتاب به این نتیجه رسیده که کارایی عقل در فهم احکام شرع، فراخ است و بدون یاری جستن از راهنمایی‌های آن نمی‌توان به حقیقت شریعت الهی نزدیک شد.

احکام موجود در فقه را به سه دسته کلی می‌توان تقسیم کرد: دسته اول، احکامی که خود شارع پدید آورده؛ مانند احکام نماز.

است بر بحث از انواع چیزهایی که ارزش ذاتی دارند و انواع کارهایی که باید انجام گیرند.

کتاب حاضر، همراه با پیش درآمد منتشر نشده ای است که «مور» برای ویراست دوم کتاب نوشته بود. این پیش درآمد که به اتمام نرسید، بیانگر اندیشه های پسین مور در مورد کار قبلی اوست. همچنین کتاب حاضر، دو قطعه مهم از نوشته های اخلاقی بعدی مور: «اختیار» و «مفهوم ارزش ذاتی» با مقدمه ای جدید از توماس بالدوین را در بر می گیرد.

کتاب حاضر علاوه بر دو مقدمه و دو پیش درآمد و یک فهرست تفصیلی از ویرایش نخست، در شش فصل، نمایه ویراست نخست، دو مطلب درباره «مفهوم ارزش ذاتی» و «اختیار» و با یک ضمیمه (مبانی اخلاق و مبادی اخلاق) سامان یافته است. عناوین فصل ها از این قرار است:

- فصل ۱: موضوع اخلاق؛ فصل ۲: اخلاق طبیعت گرایانه؛
فصل ۳: لذت گرایی؛ فصل ۴: اخلاق ما بعد الطبیعی؛ فصل
۵: فلسفه اخلاق در رابطه با رفتار؛ فصل ۶: آرمان یگانه.

◇ مسائل اخلاقی؛ متن آموزشی فلسفه اخلاق

مایکل پالمر، ترجمه علیرضا آل بویه، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، قم، چاپ اول، ۱۳۸۵، ۳۴۴ ص، وزیری
بنا به گفته نویسنده کتاب حاضر در «مدخل» این کتاب حاوی بخش عمده درس فلسفه عمومی است که نخستین بار برای کلاس پنجم دبیرستان منچستر تدوین شد.
اما درباره موضوع این اثر، ذکر نکاتی چند ضروری به نظر می آید:

۱. همه ادیان الهی و توحیدی به پرورش و تربیت اخلاقی پیروان خود اهتمام ویژه نشان داده اند. رسول خاتم (ص) نیز از این قاعده مستثنا نیست؛ چنان که در برخی آیات تزکیه و تعلیم، هدف بعثت او دانسته شده است (سوره جمعه، آیه ۲). خود آن حضرت نیز در حدیثی به صراحت هدف خود را کامل ساختن مکارم اخلاق بیان داشته است: انما بعثت لأتمم مکارم الاخلاق (میزان الحکمه، ج ۳، ص ۱۴۹). از این رو، پرداختن به اخلاق، می تواند امری ارزشمند و مطلوب تلقی گردد.

۲. در باب اخلاق می توان در چند بخش به پژوهش پرداخت: بخش مربوط به استخراج احکام و آموزه های اخلاقی از متون مقدس دینی است که این بخش، پرداختن به اخلاق توصیفی دینی است. اما سه بخش دیگر که مربوط به فلسفه ورزی در اخلاق است، عبارت است از: نظام سازی اخلاق دینی، تبیین نظام اخلاق

دسته دوم، احکامی که مورد تأیید و امضای شارع قرار گرفته و بدون امضای او نیز با دلایل عقلی و سیره عقلا به آنها می توان رهنمون شد. این احکام را می توان، خردپذیر نامید؛ مانند احکام مربوط به معاملات.

دسته سوم، احکامی است که در متون دینی نیامده، ولی فقیهان با تکیه به عقل آنها را به شرع استناد داده اند؛ مانند قاعده «العقود تابعة للقعود».

عقل در فهم جزئیات احکام دسته نخست راهی ندارد، ولی در فهم پاره ای از اصول و کلیات حاکم بر آنها می تواند داوری کند؛ مانند اینکه عقل شرط و موجب و انجام دادن عبادت را بر خورداری از قدرت، عقل و علم می داند. بر خلاف دسته نخست، عقل در فهم جزئیات و اصول حاکم بر احکام دسته دوم و سوم می تواند داوری و ارزیابی داشته باشد.

به منظور تبیین همه جانبه این مباحث، نویسنده در سه بخش که هر یک دارای چندین فصل است، مباحث خود را سامان داده است.

در بخش یکم، به جایگاه عقل در نگاه سنت و قرآن و مرتبت آن در کلام، فلسفه و اصول از منظر مذاهب مختلف اسلامی پرداخته و پیشینه به کارگیری خود را در استنباط احکام نزد شیعه و سنی از عصر رسول خدا تا کنون بررسی کرده است.
بخش دوم، در مباحث تصدیقی است و نویسنده در سه فصل، به بررسی حجیت عقل و راهنمایی های کتاب و سنت و قلمرو و کارایی آن در کشف ملاک، احکام می پردازد.
و در نهایت، در بخش سوم، نویسنده به رابطه عقل با دیگر منابع دینی کتاب، سنت و اجماع پرداخته است.

◁ پژوهشگرده فلسفه و کلام اسلامی

◇ مبانی اخلاق

جورج ادوارد مور، ترجمه غلامحسین توکلی و علی عسگری یزدی، چاپ اول، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۵، ۱۳۸ ص، قم، ۴۹۶ ص، رقی.

میانی اخلاق، نخستین بار در سال ۱۹۰۳ انتشار یافت. این کتاب که آن را نقطه آغاز نظریه اخلاقی قرن بیستم دانسته اند، به تدریج به عنوان متنی کلاسیک در باب نظریه اخلاق تحلیلی با اقبال گسترده ای مواجه شد.

نویسنده کتاب استدلال می کند که نظریه های اخلاق سابق، به آفت مغالطه طبیعت گرایانه مبتلایند. نظریه خود او مشتمل

دینی و دفاع از آن نظام در برابر هر گونه اشکال و نقد. ترجمه آثاری که به زبان‌های دیگر در این زمینه نگاشته شده، مقدمه فلسفه ورزی در حوزه اخلاق دینی است. از این رو، مترجم اثر حاضر، کتاب خود را به علاقمندان مباحث نظری اخلاق عرضه داشته است.

۳. از آن رو که اثر حاضر کتاب درسی بوده، دارای سه ویژگی عمده کتاب‌های درسی است:

یک: مباحث از دیدگاه خاصی مطرح نشده‌اند؛ بلکه دیدگاه‌های متفاوت و متعارض در هر باب طرح شده و بحث و بررسی هر موضوع همچنان گشوده است؛

دو: در ارائه هر دیدگاهی، تمرین‌ها و پرسش‌ها به گونه‌ای طراحی شده‌اند که دانشجویان با تأملات بیشتر به بررسی آنها پردازند؛ سه: چون در هر بحث زوایای اندکی کاویده شده و تحلیل نهایی صورت نگرفته، جای بحث بیشتر همچنان باقی است.

اتکا بر عین سخنان برخی از فیلسوفان اخلاق، رعایت انصاف در هنگام داوری، اشتغال بر اهم مباحث کنونی در این زمینه از دیگر امتیازات این اثر است.

مترجم اثر در مقدمه خود این نکته را گوشزد کرده است که چون این اثر جنبه آموزشی داشته، در صدد نقد آن برنیامده؛ اما در مواردی که تقابل آشکاری با فرهنگ دینی، احساس می‌کرد، منابعی را برای مطالعه بیشتر، در پاورقی تحت عنوان یادداشت مترجم ذکر کرده است.

◇ عقل و دل

ویلیام وین رایت، ترجمه محمد هادی شهاب، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، چاپ اول، قم، ۱۳۸۵ ش، ۲۴۰ ص، رقعی.

ویلیام وین رایت، فیلسوف دین و متخصص الهیات فلسفی قرن هفدهم و هجدهم در کتاب عقل و دل به این پرسش‌ها پاسخ می‌دهد که آیا در پیدایش ایمان و اعتقاد دینی، تنها شواهد و ادله عینی مؤثرند یا قلب و احساسات نیز تأثیر گذارند؟ آیا گناه و انحراف در سرشت اخلاقی انسان، مانع از درک قوت ادله باورهای دینی می‌شود؟

وی دیدگاه سه تن از متفکران بزرگ الهی یعنی جانانان ادواردز، هنری نیومن و ویلیام جیمز را در دفاع از تأثیر شرایط اخلاقی و عاطفی در درک قوت شواهد دینی، به تفصیل آورده و از دیدگاه آنها در برابر اشکال‌های معرفت‌شناختی دفاع کرده است. وین رایت در این کتاب، از موضعی دفاع می‌کند که میان دو جریان افراطی ایمان‌گرویی و عقل‌گرویی واقع می‌شود و معتقد به دخالت عوامل غیر

معرفتی در شکل‌گیری باورها از جمله باورهای دینی است. این موضوع، برای ما به دلیل توجه به زمینه‌های روحی، معنوی و اخلاقی شکل‌گیری باورها در خور توجه است، اما تفاوت مهمی که وجود دارد این است که از نظر قرآن و روایات، شرایط نامساعد روحی و موانع اخلاقی تنها از راه آسیب زدن به باورها سذر راه ایمان نمی‌شود؛ بلکه به دلیل اهمیت عنصر تسلیم در ایمان، و وابستگی حالت روحی تسلیم به آمادگی‌های روحی و باطنی، در بسیاری از اوقات از این طریق، راه را بر تحقق ایمان می‌بندند.

مباحث کتاب حاضر، در پنج عنوان اصلی، به قرار زیر نگاشته شده است:

۱. جانانان ادواردز و قلب؛ ۲. جان هنری نیومن و «دستور تصدیق»؛ ۳. ویلیام جیمز، عقلانیت و باور دینی؛ ۴. ذهنی‌گرایی و دور؛ ۵. شیخ نسبی‌گرایی.

◇ افعال گفتاری

جستاری در فلسفه زبان، جان آر. سرل، ترجمه محمد علی عبداللهی، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، قم، چاپ اول، ۱۳۸۵ ش، ص ۴۰۸، رقعی.

فلسفه زبان شاخه‌ای از فلسفه است که جنبه‌های عام و کلی زبان را توصیف می‌کند؛ جنبه‌هایی که اختصاص به زبان خاصی ندارند، بلکه در هر زبان صادق‌اند. مسئله صدق، حکایت، معنا...، موضوع فلسفه زبان‌اند. «سرل» در کتاب افعال گفتاری، فهرستی از پرسش‌هایی را که فلسفه زبان در صدد حل آنهاست، به دست داده است.

نظریه افعال گفتاری بر مبنای تصویری و تصدیقی و پیش فرض‌هایی خاص استوار است که فهم دقیق و درست نظریه، مبتنی بر این مبنای است. مفاد نظریه افعال گفتاری آن است که اولاً، سخن گفتن چیزی نیست جز افعال گفتاری از قبیل امر، نهی، پرسش و... ثانیاً، امکان تحقق این افعال منوط به این است که طبق قواعد خاصی که حاکم بر زبان‌اند، انجام گیرند.

کتاب افعال گفتاری پژوهشی است در قلمرو فلسفه زبان که تلاش می‌کند با عرضه نظریه‌ای جامع، پرسش‌های اصلی این حوزه را پاسخ گوید.

مترجم این اثر، سعی می‌کند تا با ارائه مطالبی در مقدمه خود که حدود هفتاد صفحه را به خود اختصاص داده، خواننده را با مباحث کتاب آشنا سازد. کتاب حاضر دارای دو بخش و هشت فصل است. بخش نخست با عنوان «نظریه‌ای در باب افعال

◇ انتظار بشر از دین

محمد امین احمدی، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، قم، چاپ اول، زمستان ۱۳۸۴، ۴۶۴ ص، رقعی.

انتظار بشر از دین چیست؟ این پرسش از زمانی پدید آمد که انسان محوری به جای خدا محوری نشست. کتاب حاضر کاوشی است در پاسخ به این پرسش.

مؤلف کتاب حاضر، در مقدمه خود برای رسیدن به پاسخ، پرسش‌های دیگری را مطرح می‌کند و می‌گوید: «می‌توان مسائل عمده و اساسی این مبحث را به ترتیب زیر فهرست کرد:

۱. معنای محصل و دقیق انتظار بشر از دین چیست؟
۲. آیا به لحاظ تاریخی، صورت بندی متفکران مسلمان از آموزه‌های اسلامی تحت تأثیر انتظار آنان از دین بوده است؟
۳. آیا فهم ما از متون دینی، لزوماً مسبوق به انتظاری است که از دین داریم؟

- این سه مسئله ... مربوط به مبادی تصویری و معرفت شناختی این بحث است. از این سه مسئله در بخش اول کتاب تحت عنوان مبانی و کلیات به ترتیب در سه فصل بررسی شده است».

نویسنده آن گاه سه پرسش دیگر را می‌آورد:

اینکه دین و متون دینی را، مرجع نهایی آموختن و فراگرفتن چه اموری نمی‌توان به حساب آورد؟ وجه حاجت بشر به دین چیست و چه چیزهایی را از دین باید فراگرفت؟ و پرسش سوم اینکه آیا بر پایه نظریه کمال دین می‌توان هر چیزی را که تعلیم آن به وسیله دین غیر معقول نباشد هم از متون دینی انتظار داشت؟

نویسنده کتاب حاضر این سه پرسش را محور اصلی بحث خود می‌داند و از این رو، بخش دوم اثر خود را به حدود و نفور انتظار بشر از دین اختصاص می‌دهد.

نویسنده در پایان کتاب، در مطلبی تحت عنوان مؤخره، حاصل و نتیجه بحث خود را تبیین می‌کند و بر چند نیاز عمده انسان به دین تأکید می‌کند و می‌گوید:

«اول: انسان پیامد و برآیند اعمال خویش را در درازمدت نمی‌داند... لذا از این جهت نیازمند شریعت است تا دست کم اعمال، برنامه‌ها، روش‌ها و نهادهایی را که تأسیس می‌کند، بر شریعت خداوند عرضه کند تا حکمی از احکام آن را نقص نکند... بنابراین شریعت می‌بایست یکی از معیارهای سلوک آدمی و یکی از پایه‌های نظم اجتماعی ما قرار گیرد.

دوم: در اخلاقی نیز فی الجمله - به تفصیلی که گذشت - نیازمند دین هستیم... هر چند ارزش‌های ذاتی اخلاقی از دین

گفتاری» و بخش دوم با عنوان «بعضی از کاربردهای نظریه افعال گفتاری» سامان یافته است.

◇ ایمان گروهی

(نظریات کرکگور، ویتگنشتاین و پلانتینگا)

رضا اکبری، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، چاپ اول، قم، زمستان ۱۳۸۴، ۲۸۸ ص، رقعی.

نسبت عقل و ایمان از بحث انگیزترین موضوعات در حوزه مطالعات الهیاتی است. بحث بر سر این است که آیا اساساً لازم است ایمان و باورهای دینی عقلانی باشند یا نه، و اگر لازم است، این عقلانیت چه شرایطی دارد و چگونه تأمین می‌شود؟

در دوران جدید، گرایش‌های متفاوتی در این باره پدید آمده که به سه گرایش تقسیم می‌شوند: گرایش نخست، عقل‌گرایی است که پذیرش باورهای دینی را منوط به داشتن شواهد کافی می‌داند. گرایش دوم، از عقلانیت عملی دین سخن می‌گوید. گرایش سوم، ایمان گروهی نامیده می‌شود. این گرایش ایمان را فراتر از آن می‌داند که نیازمند استدلال و محاسبات عقلی باشد.

اگر بخواهیم هر چند با تسامح، ایمان گروهی را تعریف کنیم، می‌توان گفت که ایمان گروهی نظریه‌ای است که بر اساس آن باورهای دینی نیازمند توجیه معرفت شناختی نیستند. سه اندیشمند مشهور دینی کرکگور، ویتگنشتاین و پلانتینگا در زمینه ایمان گروهی، نظریات متفاوتی ارائه کرده‌اند. کرکگور استدلال‌ها را بی‌ارتباط و حتی مضر به باورهای دینی می‌داند. ویتگنشتاین با تأکید بر نظریات فلسفی خود، استدلال فلسفی را کاملاً بی‌ارتباط با باورهای دینی قلمداد می‌کند و پلانتینگا در دوره معاصر، گزاره «خدا وجود دارد» را گزاره‌ای پایه و بی‌نیاز از استدلال تلقی می‌نماید.

با توجه به انتخاب این سه فرد، به عنوان نماینده ایمان گروهی، این کتاب در سه فصل به تبیین و بررسی دیدگاه آنان پرداخته است. فصل اول به کرکگور، فصل دوم، به ویتگنشتاین و فصل سوم به پلانتینگا اختصاص یافته است. در هر فصل سعی شده است که نظریه هر یک از این فیلسوفان، توصیف و تحلیل و نقد شود. بنابراین کتاب حاضر به بررسی نقاط اشتراک و افتراق نظریات و نقد کلی آنها پرداخته است. هر چند که ممکن است بنا به ضرورت در لابه لای مباحث، به باورهای دینی همچون معاد نیز پرداخته شود، اما رویکرد و هدف اصلی مباحث در باب اعتقاد به وجود خداوند است.

اخذ نمی‌شود... اما با این وجود، مانعی وجود ندارد که همان ارزشها را دین نیز تعلیم دهد.

سوم: دین جهان‌بینی و جان‌نگری ویژه‌ای در اختیار آدمی قرار می‌دهد که مکمل دانش علمی، فلسفی و عرفانی او می‌شود.

چهارم: دین موجب می‌شود که تجارب دینی در آدمیان برانگیخته شوند، موضوعات جدیدی برای تجارب عرفانی در اختیار آدمی قرار می‌دهد، تجارب و داده‌های عرفانی خام او را تفسیر می‌کند و روش سیر و سلوک و چگونگی تفقد از احوالات قلبی را به او می‌آموزد.

البته نویسنده اذعان می‌دارد که تعلیمات و آموزه‌های درون دینی اسلام را فقط نمی‌توان به موارد ذکر شده، محدود کرد؛ چون امتناع معرفتی ندارد که دین در حوزه‌ها و عرصه‌های دیگر تعلیماتی را به انسان نیاموزد.

◀ پژوهشکده علوم و اندیشه سیاسی

◇ بررسی تطبیقی نظریه‌های ولایت فقیه

شریف لکزایی، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، چاپ اول، قم، ۱۳۸۵، ۳۲۰ ص، رقعی.

هدف اساسی کتاب حاضر، تبیین دو نظریه عمده در باب ولایت فقیه یعنی نظریه انتخاب و نظریه انتصاب و مقایسه آن دو با یکدیگر است. بدین منظور، به طور برجسته به تفاوت‌ها و اشتراکات آنها و نقش مردم در حکومت بر اساس این دو نظریه اشاره می‌شود.

نویسنده در فصل یکم، به بحث درباره موافقان و مخالفان نظام سیاسی و دلایل هر گروه و سپس به مباحث کلامی- اعتقادی، و اصولی- فقهی، و مشروعیت نظام سیاسی در نظریه‌های ولایت فقیه می‌پردازد. کتاب حاضر، مهم‌ترین رکن نظام مبتنی بر ولایت فقیه را رهبری می‌داند و شرایط رهبری را دو قسم می‌کند: شرایط عام و شرایط خاص.

قلمرو اختیارات ولایت فقیه، بحث دیگری است که نویسنده حوزه اختیارات او را بر اساس هر دو دیدگاه بیان می‌کند. از نگاه نویسنده این اثر، چگونگی اعمال قدرت در نظام سیاسی ولایت فقیه مهم‌ترین مبحث است که باید به آن پرداخته شود. از این رو، فصل دوم کتاب، با طرح این پرسش ادامه می‌یابد که آیا حوزه اعمال ولایت، فراتر از اراده مردم است یا متکی به خواست و پذیرش آنان؟ نویسنده با توجه به دو نظریه انتصاب و

انتخاب به این سؤال پاسخ می‌دهد.

فصل سوم کتاب حاضر، به رابطه دولت و شهروندان می‌پردازد. در این زمینه، مهم‌ترین بحثی که مطرح می‌شود، قلمرو مشارکت سیاسی در حکومت است و البته حد و اندازه این مشارکت، با توجه به دو نظریه ولایت فقیه، متفاوت است. نویسنده، طرح مباحثی درباره حق انتخاب کردن، حق انتخاب شدن، حق مخالفت کردن، پاسخگویی، انتقاد و نظارت، تلاش می‌کند تا با روشی محققانه به ابعاد گوناگون مشارکت پردازد و در پایان این گونه نتیجه‌گیری می‌کند که حق انتخاب کردن، در نظریه انتخاب یک پایه مشروعیت است، البته همراه با محدودیت‌هایی؛ اما در نظریه انتصاب، حق انتخاب کردن تنها در حد مقبولیت و کارآمدی حکومت پذیرفته می‌شود.

اما امروزه «جامعه مدنی»، «مطبوعات» و «احزاب» نیز واژگانی آشنا در عرصه سیاست و ورزی و حکومت داری به شمار می‌روند که حکومت مبتنی بر اسلام نیز باید نحوه تعامل خود را با این امور مشخص نماید. نویسنده ابتدا به تلقی‌ها و تعریف‌های متفاوت از جامعه مدنی اشاراتی دارد. وی با اذعان به اینکه این اصطلاح، وارداتی است، تلقی دیگری از جامعه مدنی را ذکر می‌کند که ریشه در مدینه النبیه دارد. قید «مدینه النبیه» باعث می‌شود تا از بار غربی و وارداتی این واژه کاسته شود و آن را با جامعه اسلامی سازگارتر جلوه دهد.

عرصه و حوزه مطبوعات نیز با بسترها و شرایط تاریخی متفاوتی وارد فرهنگ ایرانی- اسلامی شده است. امروزه مطبوعات در حوزه آزادی‌های سیاسی قرار می‌گیرند.

اگر جامعه مدنی، حوزه قدرت در عرصه اجتماعی در برابر حوزه قدرت در عرصه سیاسی است، مطبوعات یکی از حوزه‌های قدرت عرصه اجتماعی و در کنار جامعه مدنی است. از این رو، برخی از صاحب نظران آن را در شمار جامعه قرار داده‌اند؛ همچنان که عده‌ای هم احزاب را در ذیل جامعه مدنی مورد بحث قرار می‌دهند. البته نویسنده معتقد است باید از احزاب در ذیل جامعه سیاسی بحث شود.

مبحث احزاب و تحزب‌گرایی نیز در جامعه اسلامی، از مباحث چالش برانگیز دیگری است که حکومت اسلامی باید نسبت خود را با آن تبیین و مشخص کند. نویسنده پس از تعریف حزب از نظرگاه‌های مختلف، به تحلیل آن از نگاه امام خمینی و دیگران می‌پردازد و بر اساس دو نظریه انتخاب و انتصاب، کارکرد احزاب را بررسی می‌کند.

بپردازد. حاصل سخن در این فصل، امکان طراحی سیاست خارجی بر اساس رفتار مسالمت آمیز و احترام متقابل در دنیای مدرن است. مبنای این بحث نسبت سنجی مدرنیته و دین است که در ابتدای همین فصل مورد بحث و بررسی قرار می گیرد.

◇ چالش سیاست دینی و نظم سلطانی

با تأکید بر اندیشه و عمل سیاسی علمای شیعه در عصر صفویه نجف لک زایی، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، چاپ اول، قم، ۱۳۸۵ ش، ۴۲۴ ص، رقعی.

به باور برخی از پژوهشگران، دوران صفویه سرآغاز نوزایی ایران، تشیع و اندیشه های شیعی است، اما مسئله ای که دغدغه پژوهشگران در این دوره به شمار می رود، میزان تحول در اندیشه سیاسی شیعه در عصر صفویه و مناسبات عملی علمای شیعه با سلاطین صفوی است. تحلیل گران این عرصه، برداشت های متفاوتی از مناسبات دین و دولت در عصر صفویه دارند: گروهی آن را ستوده و برخی آن را انحراف تعالیم شیعه دانسته اند. چارچوب های نظری متفاوت و عدم دسترسی به منابع و فقر مطالعات لازم درباره مناسبات این دوره، از جمله عوامل این نگاه های متضاد است.

در کتاب حاضر، با استفاده از جنبه های مثبت آثار و منابع مختلف و تجربیات پژوهشی مربوط به این دوره، به بررسی مناسبات شکل گرفته میان علمای شیعه به عنوان حاملان سیاست دینی، و سلاطین صفوی به عنوان عاملان نظم سلطانی پرداخته و این مناسبات از نوع «واهمگرایانه» دانسته شده است. نویسنده کتاب حاضر، روش خود را از سه شیوه الهام گرفته است: روش بازسازی هرمنوتیکی اندیشه، روش اجتهادی و روش تحلیل گفتمان. نویسنده، معتقد است با استفاده از روش اجتهادی علمای شیعه مبنی بر وجود حقیقت و معنای مرکزی در نصوص دینی، در اندیشه سیاسی شیعه در عصر صفوی گسستی واقع شده؛ بلکه بخش هایی از اندیشه سیاسی، متناسب با مقتضیات عصر صفوی متحول گردیده و ظهور تازه ای یافته است. نویسنده در تبیین سیاست دینی و نظم سلطانی، مباحث اثر خود را پنج بخش سامان داده است. بخش نخست: مفاهیم و چارچوب نظری؛ بخش دوم: شرایط ذهنی تکوین اندیشه و عمل سیاسی علمای شیعه؛ بخش سوم: شرایط عینی تکوین اندیشه و عمل سیاسی علمای شیعه در عصر صفویه؛ بخش چهارم: فیلسوفان و سیاست در عصر صفویه؛ بخش پنجم: فقها و سیاست در عصر صفویه.

◇ مبانی، اصول و اهداف سیاست خارجی دولت اسلامی

سیدصادق حقیقت، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، چاپ اول، قم، ۱۳۸۵، ۳۲۰ ص، رقعی.

سیاست خارجی دولت اسلامی از یک سو بر مبانی برون دینی و درون دینی، اصول و اهداف سیاست خارجی، و از سوی دیگر بر اصول علمی و اصل واقع گرایی استوار است. مقصود از مبانی برون دینی، آن دسته از ادله ای است که پیش از رجوع به متون و نصوص مورد توجه و استناد قرار می گیرد و منظور از درون دینی، رجوع مستقیم به متون دینی (کتاب و سنت) است.

نویسنده کتاب حاضر، با طرح این پرسش که «چه نسبتی میان مبانی برون دینی و درون دینی وجود دارد و سیاست خارجی بر اساس کدامین مبانی باید سامان داده شود» بحث خود را در فصل نخست پی می گیرد.

در فصل دوم، نه اصل به عنوان اصول سیاست خارجی بر شمرده می شود که عبارت اند از: مصلحت، دفاع از سرزمین ها و منافع مسلمانان، نفی ولایت کافران بر مسلمانان، وفای به تعهدات بین المللی، همزیستی مسالمت آمیز، مصونیت دیپلماتیک، حل مسالمت آمیز اختلافات بین المللی، مقابله به مثل، تقیه و حفظ اسرار، به عقیده نویسنده، این اصول نه گانه، به سه دسته تقسیم می شوند: برخی به مسئولیت های فراملی اشاره و تأکید دارند (مانند اصل دفاع از سرزمین و منافع مسلمانان). برخی دیگر بعد صلح آمیز سیاست خارجی را اثبات می کنند (مانند اصل همزیستی مسالمت آمیز) و دسته سوم، اصولی اند که کلیت دارند و در هر دو بعد به کار گرفته می شوند (مانند اصل مصلحت). مبحث پایانی فصل دوم، در صدد یافتن پاسخی به این پرسش است که اصول سیاست خارجی دولت اسلامی چه نسبتی با هم دارند؟

اهداف سیاست خارجی دولت اسلامی، محور بحث در فصل سوم است. نویسنده ابتدا به تقسیم اهداف از منظر های مختلف می پردازد و تقسیم اهداف را بر اساس زمان (کوتاه مدت و بلندمدت) مهم ترین تقسیم بندی در این زمینه می داند. تحکیم و توسعه قدرت، ابلاغ رسالت و دعوت، همگرایی و اتحاد ملت ها و دولت های اسلامی و عدالت در شمار اهداف سیاست خارجی ذکر می شوند و در پایان درباره نسبت مبانی، اصول و اهداف با یکدیگر سخن به میان می آید.

فصل فرجامین کتاب به مبحث پر دامنه و جدید مدرنیته و روابط خارجی دولت اسلامی اختصاص دارد. در این فصل، نویسنده می کوشد تا به تبیین چگونگی روابط دولت اسلامی با ملت ها، دولت (اسلامی و غیر اسلامی) و سازمان های بین المللی

◇ مردم سالاری دینی

مسعود پورفرد، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، چاپ اول، قم، ۱۳۸۴، ش، ۳۳۶، ص، رقی.

واژه مردم سالاری علی رغم دو رهیافت متفاوت درباره آن، در غرب مفهوم سیال دارد. هنگامی که این مفهوم از دنیای غرب وارد نظام دانایی مسلمانان شده و دستخوش تغییرات و مفهومی دیگری شد و معنای مستقلی تحت عنوان «مردم سالاری دینی» به خود گرفت؛ چنان که این تغییرات در واژه «مشروطه» رخ داد. این تغییرات حاصل ویژگی‌ها و مکانیسم‌های نظام دانایی و معرفی مسلمانان است که بر نصوص دینی مبتنی است.

از این رو، نویسنده در بررسی مفهوم «مردم سالاری دینی»، پس از بیان تاریخچه، وارد قلمرو مفاهیم نظری و عینی مردم سالاری دینی شده است. عناصر نظری و ذهنی، مجموعه عناصری است که صرفاً جنبه نظری دارند و در این کتاب، آنها «اصل» نامیده شده‌اند و عناصر عینی، عناصری‌اند که از حوزه باور و اعتقاد فرا گرفته و در خارج مصداق یافته‌اند.

نویسنده با استقرار در میان اندیشه‌های متفکران حوزه، نظریات سیاسی را به چهار الگو تقسیم کرده: الگوی ولایت عامه فقها، الگوی ولایت حسب فقها، الگوی جواز تصرف، و الگوی جدایی دین از سیاست. سپس با طرح سه سؤال اساسی از چهار الگوی موجود، زمینه سنجش فرضیه خود را فراهم آورده است. نویسنده در سؤال نخست خود، در جست و جوی میزان آزادی و استقلال افراد در نظام مردم سالار دینی از منظر نظریه پرداز بوده و در سؤال دوم، از نوع مشروعیت نظام مردم سالاری دینی پرسش شده و در سؤال سوم در جست و جوی این مطلب بوده که نظریه پرداز در مورد قدرت مردم، آیا قائل به حوزه مستقلی از قدرت سیاسی است.

بدین ترتیب، نویسنده کتاب حاضر، در سه بخش مباحث خود را به سامان می‌رساند:

بخش اول: مفهوم شناسی واژگانی چون: دموکراسی و سیر تحولات آن در نظام معرفتی غرب و سپس واژه مردم سالاری دینی با توجه به چارچوب و مؤلفه‌های بحث می‌پردازد.

بخش دوم: به مبانی نظری دانشوران مسلمان با توجه به چهار الگوی پیش گفته توجه می‌کند.

بخش سوم: صورت بندی نظریه‌های مردم سالاری دینی بر اساس چینش منطقی است. سپس نویسنده به نقاط ضعف و قوت هر الگو از منظر فردی اشاره می‌کند.

◀ پژوهش‌کنده تاریخ و سیره اهل بیت (ع)

◇ رویدادهای تاریخ اسلام

جلد اول (از آغاز تا ۲۵۰ هجری)

عبدالسلام ترمائینی، ترجمه جمعی از پژوهشگران، با نظارت سید علی‌رضا واسعی، قم، پژوهشگاه علوم فرهنگ اسلامی، چاپ اول، ۱۳۸۵، ۶۴۰، ص، رحلی.

جست و جو و کاوش در بیش از شصت کتاب ترجمه‌ای و تاریخی، دستاورد دکتر عبدالسلام ترمائینی است که حاصل تلاش خود را در رویدادهای تاریخ اسلام نشان داده است.

ترمائینی نویسنده‌ای سوری است و چنان که در مقدمه کتابش گفته است، سی و پنج سال از عمر خود را در مسائل حقوقی و تدریس این رشته گذرانده و در دانشکده‌های حقوق دانشگاه‌های طب، دمشق و کویت به تحصیل پرداخته است. علاقه به تاریخ موجب شد تا وی در اوقات فراغت خود در سال‌های تحصیل و تدریس، به مطالعاتی در تاریخ بپردازد. وی مدعی است که دانش حقوق، موجب فهم عمیق‌تر حوادث تاریخی شده و این امر، بی‌طرفی در قضاوت در آنها را به همراه داشته است که البته این سخن در خور تأمل و درنگ است. کتاب حاضر ترجمه کتاب احداث التاریخ الاسلامی است و دارای مقدمه‌ای است که نویسنده هدف خود را از نگارش آن، آگاهی از علل فراز و نشیب تاریخ و عبرت‌آموزی از اوج و سقوط آن بیان داشته است.

روش کار نویسنده و ویژگی‌های کتاب

روش کار نویسنده چنین است که وی مطالب کتاب خود را بر اساس سال تنظیم کرده و تا آنجا که میسر بوده، هر سال را محور بررسی وقایع و حوادث آن قرار داده و هر چه در آن سال در جهان اسلام رخ نموده و در کتاب‌های پیشینیان از آن یاد شده، آورده است. از این رو، خواننده به راحتی می‌تواند رویدادهای پیش آمده در یک سال را در نگاهی کوتاه، از نظر بگذراند و اطلاعاتی اجمالی از آن کسب کند.

از جمله امتیازات مثبت این اثر، اختصار و پرهیز از زیاده‌گویی است؛ هر چند نویسنده می‌توانست به راحتی قلم فرسایی کند و کتابی به مراتب حجیم‌تر فراهم آورد، با این همه، وی با وجود چکیده‌نویسی، اطلاعات فراوانی را به خواننده غیر متخصص می‌دهد و برای پژوهشگر نیز بستر مناسبی برای پژوهش فراهم می‌سازد.

ویژگی دیگر کتاب حاضر، ارائه چکیده اطلاعات در قالب جدول برای هر سال است و بدین ترتیب خواننده به آسانی و با

روی آورد. او هم مانند بسیاری با اتکا بر یک مأخذ به نقل مطالب پرداخته، بی آنکه در باب صحت و سقم آنها گفت و گویی کند و در صدد کشف واقعیت برآید. ضعف روش، موجب شده تا نویسنده بدون توجه به اعتبار یا عدم اعتبار تاریخی اثری یا قدمت و تأخر آن به استناد پردازد. این ضعف در سراسر کتاب دیده می شود.

ضعف دیگر کتاب حاضر، استناد مطالب مربوط به شخصیت های به کتاب الاعلام زرکلی است. هر چند به ادعای نویسنده در مقدمه کتاب، اعلامی که در کتاب زرکلی نیامده، مورد توجه قرار گرفته اند، ولی شمار آنان محدود است و بیشتر شخصیت های کتاب، ابتدا به وسیله اعلام شناسانده شده اند. این کار، به ویژه برای عرب زبان چندان جدید نیست، جز در مواردی که به رویدادهای دیگر می پردازد.

کتاب احداث التاریخ الاسلامی همچون کتاب های تاریخی دیگر، از جانب داری و بی تفاوتی نیز رنج می برد، به ویژه آنجا که رویدادهای تاریخی به گونه ای با باورهای دینی یا مذهبی نویسنده پیوندی آشکار می یابد. ترمائینی آنجا که از جریان خلافت پس از پیامبر سخن به میان می آورد، آگاهانه، غافلانه، با اتکا به منابع جهت دار، به طرح موضوع می پردازد؛ مانند قضیه امام علی (ع) و معاویه، و ...

با این همه، ترجمه کتاب ترمائینی برای فارسی زبانان می تواند در خور توجه و مطالعه باشد؛ چه در زبان فارسی کتابی بدین گونه وجود ندارد.

در پایان، برای آشنایی با روش کار نویسنده، از باب نمونه قسمتی از مطالب مربوط به رویدادهای مربوط به سال ۴۰ قمری را ذکر می کنیم و به عمد، از دو شخصیت ویژه یاد کرده ایم تا خوانندگان با نوع روایت نویسنده از این دو شخصیت آشنا شوند:

سال ۴۰ قمری = ۶۶۰-۶۶۱ م

رویدادها

- علی بن ابی طالب و معاویه بن ابی سفیان توافق کردند بر این که عراق برای علی و شام برای معاویه باشد و هیچ یک بر دیگری هجوم نیاورد.
- مردم شام در بیت المقدس با معاویه به خلافت بیعت می کنند و او را امیر المؤمنین می نامند.
- معاویه با سپاهی به فرماندهی بسر بن أرطاة بر حجاز و یمن چیره می شود.
- توطئه سه تن از خوارج: عبدالرحمن بن ملجم و حجاج تمیمی و عمرو تمیمی که نتیجه آن به شرح زیر است:

نگاه آغازین می تواند از تمامی رویدادهای آن سال آگاهی یابد. افزون بر این، در پایان کتاب هم، جدول های انساب، نقشه ها و شناسایی مناطق ذکر شده است؛ چه اینکه وجود نقشه های جغرافیایی و تعریف و شناسایی مناطق به فهم بسیاری از رویدادها کمک می کند.

ارائه منابع و مأخذ مربوط به رویدادها، ویژگی دیگر کتاب است.

کتاب حاضر، به دلیل آنکه همه رویدادهای پیش آمده در سال ها را در خود جای داده، در طبقه بندی مطالعات تاریخی، در تاریخ عمومی جای می گیرد و بر همین اساس با شاخص های زیر قابل ارزیابی است:

۱. شاخص فرهنگ و علوم: نویسنده بر عنصر شخصیت های علمی و گرایش تخصصی آنان عنایت ویژه دارد که این، امری بایسته است؛ زیرا مهم ترین پدیده های تأثیرگذار و تاریخ ساز، علما هستند. از این رو، نویسنده، هر چند به اختصار، در ذیل و فیات هر سال، از بزرگان عرصه های مختلف سخن می گوید.

۲. شاخص سیاسی و اجتماعی: در باور تاریخ پژوهان، اهل سیاست محور دگرگونی ها و تحولات تاریخی اند. کتاب حاضر نیز مانند کتاب های به جای مانده تاریخی گذشته، عمده مباحث خود را به همین مقوله اختصاص داده است. از این رو، کتاب را می توان در حوزه مطالعات سیاسی به عنوان مأخذی در خور توجه و استفاده نگریست.

۳. شاخص نظامی و فتوحات: جنگ ها و ستیزه هایی که هر کشوری برای کشورگشایی یا دفاع خود دارد، در تاریخ هر ملتی اهمیت به سزایی دارد. مورخان اسلامی به این نکته توجه کرده و در آثار خود به نبردهای عصر پیامبر و پس از آن حضرت، عنایت داشته اند. کتاب حاضر نیز اطلاعات ارزنده و بسیاری را در این زمینه در اختیار مخاطب قرار داده است. بیان این جنگ ها، در واقع ارائه تصویری از توانایی ها، فداکاری ها و ... است.

۴. شاخص عمران، معماری و هنر: تاریخ های عمومی برای عمران و آبادی باب ویژه ای نمی گشایند، اما به هنگام ارائه عملکرد شخصیت های مورد بحث، از ذکر این مقولات ناگزیرند، کتاب حاضر نیز گاه در لابه لای مباحث خود تصویری از معماری، هنر و آبادانی را به نمایش می گذارد.

ضعف ها و کاستی های اثر

نویسنده کتاب، در حوزه حقوق، دانش اندوخته و به گفته خود او، در اوقات فراغت به مباحث تاریخ پرداخته و بنابراین او نتوانسته به آگاهی کامل و به صورت روشمندی به دانش تاریخ

کشتن علی بن ابی طالب در کوفه (۱۷ رمضان)؛
تلاش برای کشتن معاویه بن ابی سفیان در دمشق؛
تلاش برای کشتن عمرو بن عاص در مصر.

- بیعت با حسن بن علی بن ابی طالب به خلافت در کوفه، پس از قتل پدرش.
- معاویه پس از نجات از توطئه قتل برای حفظ جان خود مقصوره‌ای در مسجد جامع می‌سازد.

درگذشتگان

- ابن ملجم.
- اسماء بنت عمیس.
- اشعث کندی.
- ام کلثوم بنت عقبه.
- ام هانی.
- تمیم دارانی.
- حجاج تمیمی.
- خارجه بنت حدافه.
- شرحبیل کندی.
- عاتکه بنت زید.
- علی بن ابی طالب.
- عمرو تمیمی.
- قعقاع تمیمی.
- لیلا غفاری.
- مالک بن ربیعہ ساعدی.

ابن ملجم

عبدالرحمان بن ملجم مرادی حمیری، از نیرومندترین سرداران بود. جاهلیت را درک کرد و در دوره خلافت عمر به مدینه آمد و نزد معاذ بن جبل، قرآن را قرائت نمود و از قاریان، پارسایان و با فقه آشنا بود. گروهی از خوارج در مکه جمع شدند و هر یک از شُهدایشان در نبرد نهر و نهران تجلیل کردند. یکی از آنان گفت: اگر ما جانمان را به خداوند فروختیم، پس به سراغ پیشوایان گمراه برویم و آنان را به قتل برسانیم و بندگان خدا را از آنان آسوده کنیم و انتقام برادران شهیدمان را بگیریم و در پایان مراسم بر این امر پیمان بستند و از آنجا «شُرّاة» خوانده شدند.

عبدالرحمان بن ملجم قتل علی بن ابی طالب، حجاج تمیمی، معروف به «برک» کشتن معاویه، و عمرو تمیمی قتل عمرو بن عاص را عهده دار شدند. ابن ملجم طرح قتل علی را به اجرا گذاشت، ولی آن دو ناموفق ماندند. قتل علی در شب ۲۱ ماه رمضان سال چهل هجرت بود. به هنگامی که سحرگاهان

مردم را برای نماز صبح بیدار می‌کرد، ابن ملجم بر او درآمد و با شمشیر بر سر او زد. سپس با شمشیر به مردم حمله ور شد و آنان (وحشت زده) راه را برای او باز کردند، اما مغیره بن نوفل بن حارث بن عبدالمطلب که مردی نیرومند بود، با او روبه رو شد و پارچه‌ای بر او انداخت و او را کشید و بر زمین زد و بر سینه ابن ملجم نشست. ابن ملجم پس از قطع دستان و پاهایش کشته شد و او در این حال مدام ذکر خدا بر زبان داشت! خوارج ابن ملجم را مجاهدی می‌دانند که عمل او برای قرب به خدا بود و همین عمل بهشت را برای او تضمین کرده است. به ادعایشان، آنان علی را نکشتند، بلکه شیطانی را که به لباس او درآمده بود، به قتل رساندند (ص ۱۷۲ - ۱۷۳).

علی بن ابی طالب

ابوالحسن، علی بن ابی طالب بن عبدالمطلب بن هاشم بن عبدمناف قرشی هاشمی، مادرش فاطمه دختر اسد بن هاشم بن عبدمناف قرشی هاشمی، امیر مؤمنان و چهارمین خلیفه راشدین و یکی از ده نفری بود که پیامبر (ص) به آنان بشارت بهشت را داد. او اولین جوانی بود که اسلام آورد و پسر عموی پیامبر (ص) و داماد او بود. علی از نام‌آوران شجاع و از بزرگان خطبا و سخنوران و دانایان به قضاوت و فتوا بود. در بیشتر نبردها پرچم اسلام به دست او بود و در همه نبردها حضور داشت. مگر در نبرد تبوک که برای مواظبت از خانواده اش به جنگ نرفت.

عمر بن خطاب پس از ضربت خوردنش او را جزء شش تن اعضای شورای انتخاب خلیفه بعدی برگزید و آنان عبارت بودند از: علی بن ابی طالب، طلحة بن عبیدالله، زبیر بن عوام، عبدالرحمان بن عوف، عثمان بن عفان و سعد بن ابی وقاص.

پس از کشته شدن عثمان بن عفان، در سال ۳۵ق با او برای خلافت بیعت شد. بزرگان اصحاب خواستار دستگیری قاتلان عثمان و کشتن آنان شدند. علی از این فتنه دوری جست و در این باره درنگ کرد. این بود که عایشه غضبناک شد و بعد از آن، جمع بسیاری که در پیشاپیش آنان طلحة بن عبیدالله و زبیر بن عوام بودند، همراه او شدند تا با علی بجنگند. جنگ جمل در سال ۳۶ق در گرفت و علی بر دشمنانش پیروز شد. تعداد کشتگان دو طرف به ده هزار نفر رسید. سپس جنگ صفین در سال ۳۷ق روی داد. خلاصه ماجرا از این قرار بود که علی بعد از تصدی خلافت، معاویه بن ابی سفیان را از ولایت شام عزل کرد و نظر آنان را که به درنگ و نرم‌خویی می‌خواندند، پذیرفت. معاویه نیز از فرمان او سرپیچی کرد و ۱۱۰ روز با هم جنگیدند. هنگامی که معاویه دید پیروزی علی نزدیک است، به پیشنهاد

اینکه عبدالرحمان بن ملجم خارجی او را در توطئه روز هفده رمضان سال چهل قمری به شهادت رساند. درباره مدفن او اختلاف است، او به هنگام شهادت ۶۳ سال داشت.

[امام] علی روایات بسیاری را از پیامبر (ص) روایت کرد و فرزندان حسن، حسین و محمد (ابن حنفیه) و نیز صحابه و بسیاری از تابعین از او تبعیت کرده اند. عمر در گرفتاری ها به او پناه می برد و هرگاه مطلبی برای صحابه از طریق علی اثبات می شد، به دیگری رجوع نمی کردند. پیامبر (ص) هنگام بازگشت به مدینه در حجة الوداع سال دهم قمری در غدیر خم توقف کرد و به جمع حاضر فرمود: من کنت مولاه فعلی مولاه اللهم وال من والاه و عاد من عاداه

◇ **خاستگاه تشیع و پیدایش فرقه های شیعی در عصر امامان**
علی آقائوری، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، چاپ اول، قم، ۱۳۸۵، ص ۳۶۰، رقی.

پژوهشگران، پیدایش و توسعه دسته بندی های مسلمانان و از جمله فرقه های شیعی را به عوامل مختلف بیرونی و درونی، و یا طبیعی و غیر طبیعی و گاه داخلی و خارجی تقسیم و آن را ناشی از اسباب متعدد نفسانی، فکری، سیاسی، مذهبی و اجتماعی دانسته اند. به عقیده نویسنده کتاب حاضر، موارد زیر از عوامل برجسته ظهور و رشد و بالندگی هر فرقه ای تواند بود. این عوامل به ترتیب اهمیت عبارت اند از: ۱. اختلاف افکار و سلايق مسلمانان؛ ۲. زمینه ها، اهداف و تحولات سیاسی- اجتماعی؛ ۳. اختلاف پذیری متون کتاب و سنت و برداشت های متفاوت از آموزه های این دو؛ ۴. روابط اجتماعی- فرهنگی مسلمانان با صاحبان ادیان و مکاتب.

نویسنده کتاب حاضر، در فصل نخست اثر خود به چگونگی پیدایش فرق اسلامی و بررسی و یاد کرد عوامل آن می پردازد. آن گاه در فصل بعد، فرقه های شیعی را از نگاه ارباب ملل و نحل بررسی می کند و از آسیب شناسی آثار فرقه شناسی سخن می گوید. نویسنده زبان بارترین آفت را که بیشتر منابع فرقه شناسی دچار شده اند، گزارش های جهت دار از تاریخ و عقاید و فرقه ها می داند؛ هر چند اختلاف در لقب ها و نام ها و تعداد فرقه ها، رقابت ها و تنازعات درونی خود شیعیان، نبود ضابطه روشن در گونه شناسی فرقه ها و تکیه بر مضمون عددی در حدیث افتراق را نیز از آسیب های دیگر فرقه شناسان بر می شمرد.

از آنجا که کتاب حاضر، عهده دار بررسی پیدایش فرقه های شیعه - در عصر امامان - است، فصل سوم به مفهوم شناسی شیعه

عمر و عاص دستور بالا بردن قرآن ها بر نیزه ها را داد و درخواست حکمیت کرد.

علی به اکراه ابو موسی اشعری و معاویه، عمرو بن عاص را به حکمیت انتخاب کردند. ابن سعد در طبقات خود و ذهبی در سیر اعلام النبلاء می نویسند: عبدالله بن عباس به علی گفت: ابو موسی را به نمایندگی خود محکم مکن؛ زیرا در مقابل او مردی زیرک، با تجربه و آگاه به امور است، پس مرا در مقابل او بگذار! علی گفت: ای ابن عباس! چه کنم؟ این پیشنهاد یارانم است، آنان نابخردند. این اشعث است که می گوید: در حکمیت، هر دو تن نباید مصری باشند و باید یکی یمانی باشد (و ابو موسی هم یمانی است). ابن عباس گفت: پس دانستم که او ناچار است و او را معذور داشتم. احنف بن قیس نیز به او چنین گفت و پیشنهاد کرد که ابن عباس با ابو موسی اشعری همراه باشد، اما یمانی ها مخالفت کردند. ابن عباس درخواست کرد که احنف با ابو موسی همراه شود. این بار نیز یمانی ها نپذیرفتند.

دو حکم، در اذرح فراهم آمدند و مخفیانه موافقت کردند که علی و معاویه را خلع کنند و مسئله انتخاب خلیفه را به مسلمانان واگذارند تا هر که را بخواهند انتخاب کنند. ابو موسی این را اعلام کرد، ولی عمرو بن عاص معاویه را تثبیت و علی را خلع کرد. به این ترتیب مسلمانان به سه گروه تقسیم شدند: گروهی با معاویه بیعت کردند که مردم شام بودند، گروه دوم، بر بیعت خود با علی باقی ماندند، دسته سوم، کسانی که از این دو کناره گرفتند و بر علی برای رضایت دادنش به حکمیت ایراد گرفتند.

آنان نپذیرفتند که علی درباره حقیقت نسبت به خلافت مردم به حکمیت بگیرد؛ چرا که او صاحب این حق است و نمی بایست که از خلافت کناره بگیرد و انسان ها را در این باره حکمیت دهد. و این، حق خداست و نمی توان درباره آن حکمیت کرد. علی با آنان مجادله کرد و یادآورشان شد که آنان خودشان بودند که وقتی از جنگ به ستوه آمدند او را وادار به پذیرش حکمیت کردند تا جنگ را متوقف کنند.

سال ۳۸ق بود که جنگ نهر و ان میان او و آنان در گرفت و در آن نبرد بسیاری از آنان را از پای در آورد و آنان که زنده ماندند، متفرق شدند و به نام «خوارج» به دعوت آیین خود پرداختند.

آنان «حروریه» نیز نامیده می شدند؛ زیرا در حر واء جمع شدند و خرو جشان را بر علی اعلام کردند. گروهی از آنان نیز از صحابه بودند. آنان هم چنین «شُرّاء» نامیده می شدند؛ زیرا که [به گمانشان] جان خود را فروخته و آخرت را در مقابل دنیایشان خریدند. پس از آن بود که علی در کوفه اقامت کرد و آنجا را دارالخلافه قرار داد تا

نشانه ظهور باشند، چه ارتباطی با ظهور دارند؟ آیا این نشانه‌ها، حقیقتاً علامت ظهور منجی موعودند؟

آنچه تاکنون در این باره نگاشته شده، غالباً به نقل و توضیح احادیث و تطبیق آنها بر افراد یا حادثه‌ای پرداخته‌اند؛ اما فرض این کتاب آن است که بسیاری از این احادیث ارتباطی با ظهور ندارند و در صورت صحت صدور، پیشگویی معصومان درباره رویدادهای آینده است.

البته ناگفته نماند که کتاب حاضر از همه علائم ظهور بحث نمی‌کند؛ بلکه از آنچه احتمال می‌رود در گذشته رخ داده باشد، سخن به میان می‌آورد. بنابراین روایات و اخبار مربوط به ندای آسمانی، فراگیری ظلم و... از موضوع بحث آن خارج است.

◀ مرکز احیای آثار اسلامی

◇ سیف‌الامه و برهان‌الملة

ملا احمد نراقی، تصحیح: سید مهدی طباطبایی، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، چاپ اول، قم، ۱۳۸۵، ۴۶۴ ص، وزیری.

عالمان و دانش‌اندوختگان علوم دینی همواره خود را موظف به پاسخگویی به شبهات وارد شده از سوی جاهلان یا مغرضان مسلمان یا غیرمسلمان می‌دانسته‌اند. طرح شبهات از سوی افراد مختلف با انگیزه‌های گوناگون در همه زمان‌ها وجود داشته است و از این رو، عالمان در آشنای دین در هر مقطع زمانی در مقام پاسخگویی برآمده‌اند و به رسالت خود در این زمینه به شایستگی عمل کرده‌اند.

مرحوم ملا احمد نراقی (متوفای ۱۲۴۷ق) نیز در شمار این عالمان است. وی به سال ۱۲۳۳ هجری قمری کتابی، به عنوان سیف‌الامه و برهان‌الملة، در پاسخ به شبهات مبلغی مسیحی به نام هنری مارتین معروف به «پادری» به رشته تحریر درآورد. بیشتر شبهات و تشکیک‌های وی در مورد نبوت حضرت ختمی مرتبت و اعجاز جاودانه آن حضرت یعنی قرآن کریم بود. از این رو، مؤلف کتاب حاضر یعنی ملا احمد نراقی، عمده مباحث را بر این دو محور استوار ساخته است.

البته ناگفته نماند که در رد پادری، چنان‌که مصحح، در ابتدای کتاب گفته، یازده ردیه نگاشته شد که یکی از آنها همان سیف‌الامه بود.

گفته شده مرحوم ملا احمد نراقی، برای پاسخگویی شایسته و متقن، ابتدا کوشید تا زبان عبری را فرا گیرد. از این رو، ده نفر از عالمان یهود را فراخواند. کتاب‌های بسیاری از کتابخانه

و تشیع می‌پردازد و از کاربرد واژه شیعه و واژه‌های دیگر - رافضه و امامیه - بحث می‌کند.

نویسنده آن گاه به لحاظ تاریخی، از پیدایش تشیع سخن به میان می‌آورد و فصل چهارم اثر خود را به این امر اختصاص می‌دهد و در فصل بعد، به تفصیل از مشکلات سیاسی و اجتماعی شیعه و رهبران شیعه بحث می‌کند. به عقیده نویسنده، خلفای اموی و عباسی برای حفظ قدرت و خلافت خود، علاوه بر سرکوب و آزار و اذیت علویان و خاندان پیامبر، شگردهای مختلفی را اعمال کردند که از جمله آنها، ترویج برخی از اندیشه‌های کلامی مانند جبر گرایی و تکفیر و تفسیق و سرکوب اندیشه‌های رقبا بود.

کتاب حاضر در فصل پنجم، از چگونگی برخورد هر یک از خلفای اموی و عباسی را با اهل بیت و شیعیان گزارش می‌دهد و درباره سیره سیاسی امامان شیعه در برخورد با خلفا بحث می‌کند و در فصل ششم، به تفصیل از اختلافات سیاسی - کلامی شیعیان و اصحاب امامان سخن به میان می‌آید.

واپسین فصل کتاب، فصل هفتم است که نویسنده، به انشعابات شیعی در عصر امامان نگاهی می‌افکند و بحث خود را با پرداختن به فرقه‌های کیسانیه، زیدیه، غالیان، اسماعیلیه و واقفه و عوامل پیدایش این فرقه‌ها پی می‌گیرد و آن گاه به اجمال، با بررسی اختلاف شیعیان پس از رحلت امام عسگری، به مباحث خود پایان می‌دهد.

◇ تحلیل تاریخی نشانه‌های ظهور

مصطفی صادقی، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، چاپ اول، قم، ۱۳۸۵، ش، ۲۶۳ ص، رقی.

ظهور مهدی موعود که در روایات اسلامی همراه با نشانه‌هایی ذکر شده است، در طول تاریخ اسلام، دارای جاذبه برای مسلمانان بوده و گاه زمینه ساز سوء استفاده در جهت اغراض شخصی گردیده است. در مقاطعی از زمان که ظلم و بی عدالتی فراگیرتر می‌شد، توجه به این نشانه‌ها هم افزون‌تر می‌گردید. تعیین نشدن زمان دقیق ظهور نیز باعث شده تا مردم توجه خود را به علامت‌های آخرالزمان معطوف سازند؛ علامت‌هایی که با انگیزه‌ها و علت‌های مختلف دچار تحریف و کاستی و افزایش شده‌اند. با توجه به کثرت روایات مربوط به ظهور و علائم آن، ضرورت بررسی صحت و سقم این گونه روایات رخ می‌نماید.

کتاب حاضر درصدد است تا با تکیه بر گزارش‌های تاریخی، این نکته را بررسی کند که آن حوادث تاریخی که تصور می‌رود

بوده است. این اختلاف رویکردها به پیدایش دستگاه‌های اخلاقی چندی منتهی شده که بر اساس آن می‌توان آثار اخلاقی موجود را در نگاه نخست در چهار عنوان طبقه‌بندی کرد: فلسفی (عقلی)، عرفانی (سلوکی)، نقلی (مأثور) و تلفیقی.

کتاب حاضر، به کتاب‌شناسی توصیفی مشروح آثار اخلاق پژوهان مسلمان می‌پردازد، اما پیش از پرداختن به مباحث اصلی خود، در فصل نخست، به معرفی و مقایسه مکتب‌های اخلاقی می‌پردازد و سپس در فصول بعد، هر فصلی را به یک مکتب اختصاص داده تا از تألیفات مربوط به همان مکتب یاد کند. از این رو، نویسندگان در فصل دوم آثار اخلاقی مربوط به مکتب اخلاق فلسفی را نام می‌برند و فصل‌های سوم، چهارم و پنجم را به ترتیب به آثار مرتبط با مکتب اخلاق عرفانی، مکتب اخلاق نقلی و مکتب اخلاق تلفیقی، اختصاص می‌دهند.

علاوه بر کتاب‌هایی که به صورت مبسوط یا نیمه مبسوط بررسی شده و نیز فهرست پایانی ارائه شده، در پایان هر مکتب، عناوین سایر کتاب‌های اخلاقی را در موضع از این اثر می‌توان یافت: الف) ذیل عنوان «شرح حال و آثار مؤلف»؛ ب) ذیل عنوان آثار وابسته که مشتمل بر همه کتاب‌هایی است که به نوعی با کتاب مورد بحث پیوند دارد.

از میان مجموعه تصانیف اخلاقی، کتاب‌هایی به تفصیل معرفی شده‌اند که از ساختار علمی شایسته برخوردار باشند. از این رو، آثاری که انسجام منطقی لازم ندارند، به تفصیل معرفی نشده‌اند و تنها به ارائه فهرست آنها اکتفا شده است. آثاری چون کتب آداب، اندرزنامه‌ها، سخنان حکمت‌آمیز پراکنده و دستورالعمل‌های تربیتی - عرفانی یا رساله‌های عملی سلوکی و اخلاقی از این قبیل‌اند. فهرستی از این آثار نیز به همراه نام مؤلفانشان در انتهای کتاب حاضر آمده است.

کتابشناخت اخلاق اسلامی، به همت تعدادی از پژوهشگران گروه اخلاق در پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی به رشته تحریر درآمده و به دلیل آنکه نویسندگان اثر، خود در حوزه اخلاق پژوهش‌هایی داشته‌اند و از سوی دیگر، این اثر به صورت گروهی سامان یافته، طبیعتاً باید کاری در خور موضوع کتاب ارائه کرده باشند. از این رو، این اثر ارزشمند می‌تواند برای محققانی که در حوزه اخلاق کوشایند، مفید و قابل استفاده باشد.

ملا موشه یهودی راجع به تورات، تلمور، اناجیل اربعه و تفاسیر آنها و لغت‌نامه‌های زبان را به امانت گرفت و مدتی را به مباحثه و گفت‌وگو با علمای یهود و تفحص در کتاب‌های آنان پرداخت و پس از جمع‌آوری ادله عقلی و نقلی، این کتاب را تألیف کرد.

ملا احمد نراقی بارها و بارها در موارد متعددی از کتاب سیف‌الامه با استناد به عبارات عبری کتاب مقدس به رد سخنان «پادری» می‌پردازد که این نشانه تسلط وی بر کتاب مقدس و آگاهی او از مضامین آن است؛ چنان‌که او در کنار ذکر عبارات عبری، ترجمه آنها را نیز آورده است. مؤلف، کتاب خود را در سه باب تنظیم کرده است:

باب اول: در ذکر فوایدی چند که قبل از شروع در بیان مقصود، تقدیم آنها لازم است؛

باب دوم: در اثبات نبوت خاتم انبیا، برگزیده اصفیا، محمد بن عبدالله (ص)؛

باب سوم: در ذکر کلمات پادری نصرانی و شبهات آن و رد آنها. باب اول، حاوی شش فایده است که محور آنها از این قرار است: تعیین محل بحث که اثبات رسالت سید انبیاست، نقش عقل در اثبات تکلیف، روش استدلال در مقابل خصم نصرانی، اثبات نبوت عامه، معجزه، اشاره به اشکال برخی از براهین اثبات نبوت خاصه.

باب دوم کتاب به ذکر چهار دلیل در اثبات رسالت رسول خاتم است.

اما باب سوم کتاب که مفصل‌ترین بخش کتاب است و بیش از نصف حجم کتاب را به خود اختصاص داده است، به ذکر یکایک شبهات و تشکیکات و پاسخ آنها اختصاص یافته است.

با مروری در مباحث کتاب درمی‌یابیم که کم و بیش شبهات مطرح شده امروز نیز وجود دارند و البته پاسخ‌ها نیز مضمونی قابل استفاده برای امروز هم دارند. از این رو، هنوز این کتاب برای علاقه‌مندان می‌تواند مفید و قابل استفاده باشد.

◀ گروه اخلاق و تربیت

کتاب شناخت اخلاق اسلامی

گزارش تحلیلی میراث مکاتب اخلاق اسلامی، جمعی از نویسندگان (مهدی احمدپور، محمد تقی اسلامی، محمد عالم‌زاده نوری، مهدی علیزاده)، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، چاپ اول، قم، ۱۳۸۵ ش، ۴۷۲ ص، وزیری.

دانش اخلاق در میان مسلمانان با رویکردهای متفاوتی رو به رو